

Lars Bergström

Goda grunder och berättigad tro

Det mest centrala problemet inom kunskapsteorin är nog att redogöra för vad som krävs för att en åsikt eller uppfattning ska vara rationell, välgrundad, berättigad (eng. *justified*). En vanlig tanke är att en åsikt är berättigad om den person som har åsikten också har goda grunder (eller förnuftiga skäl) för sin tro. Huruvida det omvända också gäller är däremot kontroversiellt.¹ Och det finns inte någon allmänt accepterad och klar uppfattning om vad goda grunder är för något. I *Filosofisk tidskrift* har Dag Prawitz nyligen skrivit om detta,² och jag ska här ge några ytterligare synpunkter med utgångspunkt från hans artikel.³

Jag ska försöka hålla mig till Prawitz lite speciella begreppsapparat. Att tro något är något man *gör* (enligt Prawitz en omdömesakt), men det man tror är ingen akt, utan snarare ”resultatet” av en akt (enligt Prawitz ett omdöme eller en åsikt) eller möjligen innehållet i detta resultat (enligt Prawitz en proposition).⁴

Enligt Prawitz kan man inte ha grunder för att tro något, men däremot kan man ha grunder för något man tror. Han skiljer mellan grunder och skäl och menar att man för handlingar endast kan ha skäl. Dessutom

¹ Enligt den så kallade reliabilismen är exempelvis en åsikt berättigad om den rent kausalt har uppstått på ett visst sätt, nämligen genom en tillförlitlig psykologisk-fysikalisk process. Den person som har åsikten behöver inte vara medveten om beskaffenheten hos denna process och han eller hon behöver inte heller ha någon uppfattning om dess tillförlitlighet.

² Dag Prawitz, ”Skäl och goda grunder”, *Filosofisk tidskrift* 1/06. Denna artikel bygger på ett föredrag som Prawitz höll vid Filosofidagarna i Uppsala 2005.

³ Jag har tidigare skrivit om detta i artikeln ”Den intellektuella moralens maxim”, *Filosofisk tidskrift* 2/02. Prawitz anknuter delvis till den, bitvis kritiskt. Jag vill tacka Dag Prawitz och Peter Pagin för synpunkter på en tidigare version av den här artikeln.

⁴ Såvitt jag förstår menar Prawitz att omdömesakter och omdömen är knutna till en person och en tidpunkt. Olika personer kan alltså inte göra samma omdöme. Däremot kan förstås olika personer – liksom också samma person vid olika tidpunkter – försanthålla en och samma proposition. Vi har då att göra med olika omdömen (åsikter) med samma innehåll.

menar han att man endast kan ha skäl för *frivilliga* handlingar och att omdömesakter inte är frivilliga. Men man kan alltså ha grunder för något man tror, alltså för en åsikt, ett omdöme eller för att en proposition är sann. Men vad innebär det?

1. EVIDENS OCH GRUNDER

Att ha en god grund för en åsikt kan vara detsamma som att ha god evidens för att motsvarande proposition är sann.⁵ I min tidigare uppsats förklarade jag evidensrelationen på följande sätt: "Att p är evidens för q kan exempelvis bero på att q är orsaken till att p föreligger, eller att p orsakar q , eller att den bästa förklaringen av p är något som implicerar q – eller att sannolikheten för q givet p är större än sannolikheten för q ".⁶ Prawitz skulle nog hålla med om detta. Han påpekar också att man för att *ha* god evidens för att q är sann inte bara måste tro – utan dessutom *på goda grunder* tro – att p är sann.⁷ Det låter mycket rimligt, men därmed är vi tillbaka till det ursprungliga problemet, som ju just var att förklara vad det innebär att ha goda grunder för att tro något.

För att undvika en oändlig regress på denna punkt menar Prawitz att man måste tänka sig att det också finns icke-propositionella grunder. Han säger: "Goda grunder för att hålla en proposition för sann kan inte alltid bestå i att man på goda grunder tror att en annan proposition är sann, för då får vi en oändlig regress". Det måste, som han uttrycker det, finnas några "yttersta grunder", dvs. grunder som "inte i sin tur kräver en annan grund".⁸

2. OBSERVATION

En sådan yttersta grund skulle vara observation. En observation är inte ett omdöme, men den kan utgöra en grund för ett omdöme. Prawitz uttrycker det så här:

⁵ Se Prawitz, s. 11 och Bergström, ss. 10–11.

⁶ Se Bergström s. 11. Detta kan kanske låta lite egendomligt. Kan t.ex. en proposition vara orsak till en annan proposition? Om man tycker att sådant tal är egendomligt kan man i stället för att tala om en proposition tala om det att en proposition är sann eller om propositionens sanning (så uttrycker sig Prawitz). Jfr min tidigare uppsats, s. 10, not 16. Självt är jag emellertid benägen att tycka att propositioner och sakförhållanden är samma sak. Prawitz föredrar ibland att tala om "relevans" snarare än "evidens", och relevans i hans mening innefattar även det fall där sanningen hos en proposition rent logiskt implicerar sanningen hos en annan proposition.

⁷ Se Prawitz, s. 12.   ⁸ Ibid.

Till exempel skulle man kunna ha god evidens för att det är sant att det regnar på grund av att man observerar att det regnar.⁹

Detta kan låta rimligt. Men vad är det närmare bestämt som är evidens eller grund i detta fall? Är det (sanningen hos) propositionen att jag ser att det regnar eller är det själva seendet, dvs. varseblivningsakten? Enligt Prawitz är det *inte* propositionen, utan just seendet, och det är viktigt, eftersom själva seendet inte i sin tur måste baseras på evidens. Därför kan vi på detta sätt ”få en slutpunkt i evidenskedjan”, menar han.¹⁰

Men detta förslag till lösning av ett klassiskt problem är inte lätt att ta till sig. Vi kan inte gärna hävda att själva seendet utgör *evidens* för att det regnar – om det inte innebär att denna evidens består i *att* jag ser att det regnar. Men i så fall har vi ju att göra med en proposition, snarare än en varseblivningsakt. Att jag ser att det regnar, är ju något som kan vara sant eller falskt, alltså en proposition. Själva seendet är däremot en sorts fysiologisk-psykologisk process, något som varken är sant eller falskt. Denna process kan kanske vara kausalt förbunden med – eller rent av innehålla – den mentala akt som består i att jag tror att det regnar. Men den kan knappast vara evidens för innehållet i denna akt.

Prawitz vill emellertid förbigå frågan om evidens alltid består i sanningen hos en proposition och i stället ta fasta på frågan om vad som kan utgöra en god grund.¹¹ Men han tycks ändå mena att en *grund* ska stå i en sorts evidensliknande relation till det som det är en grund för: att den person det är fråga om ”erfar att det regnar måste rimligen räknas som relevant för sanningen hos propositionen att det regnar”.¹² (Här låter det visserligen som om det är det *att personen erfar att det regnar*, dvs. en proposition, som är relevant, men det menar säkert inte Prawitz. Det som är relevant ska ju vara något som varken är sant eller falskt.) Men det är inte lätt att se hur relevansrelationen undviker regressproblemet, samtidigt som den behåller en likhet med evidensrelationen.

En grund är väl något som man ska kunna peka på som stöd för en åsikt. Om jag tror att det regnar och blir ombedd att ange någon grund för denna åsikt, så kan jag säga att jag ju *ser* att det regnar. Men här verkar det som om grunden är (sanningen hos) en proposition. Därför kan också en petig utfrågare gå vidare och undra om jag har någon god grund för min tro att jag ser att det regnar. Denna fråga är förvisso petig, men den är inte obegriplig – vilket den skulle vara om den var en begäran om

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid. ”Varseblivningsakten är inte en proposition och är inte något som i sin tur ska styrkas med evidens”. Varseblivningsakten är ju inte något som man (eventuellt felaktigt) kan tro, något som kan vara sant eller falskt.

¹¹ Prawitz, s. 13.   ¹² Ibid.

en god grund för själva varseblivningsakten. Själva poängen med Prawitz idé är ju att denna fråga ska vara obegriplig eller malplacerad (därför att vi har nått en ”yttersta grund”), men eftersom den inte är obegriplig, så tycks idén vara felaktig.

3. EN ALTERNATIV UPPFATTNING OM OBSERVATIONER

Såvitt jag förstår är emellertid Prawitz och jag helt överens om att en person – åtminstone i normala fall – har en god grund för sin tro att det regnar om han eller hon *ser* att det regnar. Men hur ska detta förklaras, utan att man hamnar i någon infinit regress?

När det gäller min observation av att det regnar kan det vara befogat att skilja mellan följande fyra olika propositioner:

- (*r*) Att det regnar.
- (*s*) Att jag ser att det regnar.
- (*s-r*) Att jag har synintryck som tycks innebära att det regnar.
- (*s+r*) Att jag ser att det regnar samtidigt som det faktiskt regnar.

Jag har hävdat att *s* i normala fall¹³ är evidens för *r* och därför också en god grund för mig att tro att *r* är sann.¹⁴

Men det finns en komplikation här. Man skulle kunna tycka att *s* rent *logiskt* implicerar *r*. Ty hur kan man se att det regnar om det faktiskt inte regnar? Men *s* är tvetydig ett visst sätt. Den kan uppfattas så att den logiskt implicerar *r*, men jag har snarare tänkt mig att den ska uppfattas på ett svagare sätt, nämligen som *s* minus *r*, dvs. som allt det som *s* innehåller, utom just *r*, ifall *r* nu skulle ingå. Skillnaden är den som jag här tydligare har försökt ange med de mer precisa propositionerna *s-r* respektive *s+r*. Vi skulle väl knappast betrakta *s+r* som evidens för *r*. Evidens är något man, i den aktuella situationen, är mer säker på än det som evidensen är evidens för.

Jag menar också att man inte behöver hamna i en oändlig regress om man hävdar att *s-r* är evidens för *r*. Eller om man hävdar att (min välgrundade tro att) *s-r* är sann är en god grund för mig att tro att *r* är sann. Ty om någon nu undrar om jag har någon god grund för att tro att *s-r* är sann, så skulle jag återigen peka på att *s-r* är sann. Detta är inget ”cirkelbevis”. Grunden är inte identisk med det den är en grund för. Att jag *ser* att det regnar är en god grund för mig att *tro* att jag ser att det regnar.

¹³ Jfr Bergström, *Den intellektuella moralens maxim*, s. 18. Normala fall är där vi inte har goda grunder att tro att observationen är otillförlitlig, t.ex. därför att den inte kan upprepas eller för att den skett under ofördelaktiga betingelser (feberyra, mörker, etc.).

¹⁴ Jfr Bergström, s. 17.

Till skillnad från Prawitz vill jag alltså påstå att goda grunder för att hålla en proposition för sann alltid utgörs av (sanningen hos) en annan proposition, som man på goda grunder anser vara sann. Detta leder inte till en oändlig regress, åtminstone inte till en *elakartad* oändlig regress. Man behöver alltså inte tillgripa något icke-proportionellt – t.ex. en varseblivningsakt – som ”yttersta grund”.

Däremot håller jag inte med dem som menar att man alltid måste ha goda grunder för sin tro för att tron ska vara *berättigad* i kunskapsteoretisk mening.¹⁵ Annorlunda uttryckt: man kan veta något, utan att ha goda grunder för det man vet. Med filosofisk jargong kan man säga att jag alltså är ”externalist”.

Jag har exempelvis hävdad att en person som har uppnått en tillräcklig språklig kompetens och som utsätts för en viss sorts yttre stimuli och därvid blir disponerad att uttala eller bejaka satsen ”Det regnar” normalt kan sägas vara berättigad i sin tro att det regnar.¹⁶ Och detta även om vederbörande inte kan ange några goda grunder för sin tro. Han eller hon kanske inte ens *har* några goda grunder, i den meningen att han eller hon på goda grunder tror något annat som utgör tillräcklig evidens för sanningen hos propositionen att det regnar.

Men här kunde man kanske misstänka att det inte är så stor skillnad mellan denna externalistiska uppfattning och den tes som Prawitz argumenterar för. Kanske är vi ute efter ungefär samma sak. Det som möjligen talar mot detta är att Prawitz tycks kräva den person som observerar regnet ska vara *medveten* om relevansrelationen mellan grund och åsikt.¹⁷ Jag däremot kräver inte att den som har den berättigade åsikten att det regnar också måste vara medveten om vad det är som gör åsikten berättigad.

Om man kräver medvetenhet, så är det lätt att falla tillbaka i interna-

¹⁵ Jag använder termen ”berättigad” för det som i engelskspråkig litteratur brukar uttryckas med termen ”justified”. Kanske skulle Prawitz använda termen ”korrekt” för omdömesakter där den person som gör omdömet har goda grunder för att innehållet i omdömet är sant. (Jfr Prawitz, s. 4 och 6.) I så fall är korrekta omdömen berättigade, men jag menar alltså att omdömen kan vara berättigade utan av vara ”korrekta” i vad jag tror är Prawitz mening.

¹⁶ Se min uppsats ”Davidson’s objections to Quine’s empiricism” i P. Kotatko, P. Pagin och G. Segal (utg.) *Interpreting Davidson* (Stanford: CSLI Publications 2001), s. 32. Den baseras på ett föredrag hösten 1996. Jag hävdade där att Quine har, eller borde ha, denna uppfattning och att han på denna punkt är oense med Davidson. Davidson invände dock att Quine hade ändrat sig, så att han numera godtog Davidsons internalistiska uppfattning. Jag betvivlar det. Jag frågade Quine efter föredraget och han sa att han trodde att han höll med mig, men att han skulle tänka vidare på saken. Sedan dog tyvärr Quine innan jag hann få något mer bestämt besked. (Något senare dog också Davidson.)

¹⁷ Se t.ex. Prawitz, ss. 12-13.

lism. Det räcker då inte att en persons åsikt har uppkommit eller framkallats på ett visst sätt för att den ska vara berättigad (jfr reliabilism). Den som betonar medvetenhet tycks dessutom kräva att personen ska tro att den uppkommit på detta sätt samt att detta är relevant för åsiktens sanning. Men det är just då som man kan tyckas råka in i den regress som Prawitz vill undvika.¹⁸

4. MENING

Prawitz anser inte bara att en observation kan vara en yttersta grund för att tro något, han hävdar också att språklig mening kan vara en yttersta grund. Enligt honom ligger exempelvis evidensen för att det är sant att $\circ$ är ett naturligt tal i ”vad det är att vara ett naturligt tal”. Han uttrycker också detta genom att säga att påståendet att $\circ$ är ett naturligt tal är ”omedelbart evident i kraft av påståendets mening”.¹⁹

Jag kan inte tycka att detta är övertygande. Konventionen att räkna $\circ$ till de naturliga talen tycks inte ha tillämpats alls före 1800-talet och den tycks fortfarande inte tillämpas av alla matematiker.²⁰ Hur kan det då vara ”omedelbart evident” att $\circ$ är ett naturligt tal? Det är uppenbarligen inte omedelbart evident för den som inte tillämpar konventionen och frågan är om det ens kan vara omedelbart evident för den som gör det. Är det ens sant?

Och även om det skulle vara ”omedelbart evident i kraft av påståendets mening” att $\circ$ är ett naturligt tal, så räcker detta knappast för att en viss person ska *ha* en god grund för sin åsikt att $\circ$ är ett naturligt tal. Ty personen är kanske inte medveten om att det är omedelbart evident i kraft av påståendets mening. Det borde rimligen vara *möjligt* för en person att tro att $\circ$ är ett naturligt tal, utan att ha någon god grund för denna tro (ungefär som jag själv gjorde, innan jag började fundera på saken).

Men vad skulle då kunna utgöra en god grund för en person att tro att $\circ$ är ett naturligt tal? Kanske det att personen på goda grunder tror att det är omedelbart evident – eller åtminstone sant – i kraft av påståendets mening? Men det strider direkt mot Prawitz uppfattning:

Evidensen för att det är sant att $\circ$ är ett naturligt tal kan inte gärna utgöras av att man har god grund för tron på sanningen hos en annan proposition från vilket man logiskt sluter sig till att det är sant att $\circ$ är ett naturligt tal.²¹

¹⁸ Observera också att kravet på medvetenhet inte verkar särskilt rimligt i mitt exempel till stöd för Quine mot Davidson. ¹⁹ Prawitz, s. 13.

²⁰ Se exempelvis http://sv.wikipedia.org/wiki/Naturliga_tal.

²¹ Prawitz, s. 13. Från att ett påstående är sant i kraft av sin mening kan man, antar jag, logiskt sluta sig till att det är sant.

Någon skulle kanske vilja säga att det finns andra, mer övertygande exempel på påståenden som är sanna i kraft av sin mening än just det att 0 är ett naturligt tal. Det gör det nog. Ett exempel kunde vara påståendet att $1 + 1 = 2$. Men inte ens här är det klart att påståendet är sant i kraft av sin mening. Man kan väl säga att den språkliga satsen ” $1 + 1 = 2$ ” i kraft av sin mening *betyder* (eller uttrycker propositionen) att $1 + 1 = 2$. Men att propositionen att $1 + 1 = 2$ är *sann* har väl i så fall ingenting med betydelsen av några språkliga uttryck att göra. Det kan knappast spela någon roll för propositionens sanningsvärde vilken språklig sats man använder för att uttrycka den.²²

Dessutom kan man ifrågasätta om det alls finns några språkliga satser som man enbart genom att förstå – dvs. känna deras mening – är tvungen att försanthålla. Den brittiske filosofen Tim Williamson argumenterade t.ex. rätt övertygande i sina Wedbergföreläsningar vid Stockholms universitet 2006 för att det inte finns några analytiska eller konceptuella sanningar överhuvud taget, dvs. att ingen sats är sådan att det är omöjligt för en rationell person att förstå den och samtidigt anse den vara falsk.²³

Hur som helst, även om en person med rätta tror att propositionen att 0 är ett naturligt tal är sann i kraft av språkliga uttrycks mening, så kan detta knappast vara en ”yttersta” grund. Ty man kan vidare fråga om personen har någon god grund för att tro detta – och vilken den i sin tur är. Osv. Om personen i stället anser att det är ”självkänt” att 0 är ett naturligt tal, så kan man fråga om han eller hon har någon god grund för att anse detta. Osv. Osv.

5. ATT VÄLJA ÅSIKT

Ur matematisk synpunkt finns det tydligen både fördelar och nackdelar med att inkludera 0 bland de naturliga talen. Det förefaller som om man här har ett val mellan två alternativ och att man borde välja det lämpligaste av dessa.

Men kan man verkligen välja att tro att 0 är ett naturligt tal? Enligt Prawitz kan man inte det. Han anser att alla omdömesakter eller försanthållanden är ofrivilliga. De är såtillvida besläktade med varseblivningsakter och känsloakter: ”de är något som infinner sig, något som vi drabbas av snarare än väljer att göra”.²⁴ Detta är en av de grundläggande

²² Ett sätt att undvika denna slutsats kunde vara att helt förkasta idén att sater uttrycker propositioner och att propositioner snarare än satser är sanna eller falska. Jag lutar själv åt det hållet. Men det skulle föra för långt att här ordentligt utreda denna möjlighet här. Den tycks ju inte heller vara aktuell för Prawitz.

²³ Se uppsatsen ”Conceptual truth” på Williamsons hemsida.

²⁴ Prawitz, s. 7.

idéerna i Prawitz artikel och på denna punkt kritiserar han min uppfattning, som snarare innebär att vår förmåga att kontrollera vad vi tror kan variera beroende på *vad* vi tror.²⁵ Jag har t.ex. en viss benägenhet att tro vi kan välja att tro – liksom att inte tro – att 0 är ett naturligt tal, men däremot inte att $1 + 1 = 2$.

Men kanske är det rimligare att säga att man inte tror något alls i de fall där man kan välja. I så fall skulle jag säga att man inte kan tro att 0 är ett naturligt tal. Däremot kan man förstås välja att använda uttrycket ”naturligt tal” på ett sådant sätt att det även betecknar talet noll. Eller annorlunda uttryckt: man kan välja att tolka Peanos första axiom för de naturliga talen så att det handlar om talet noll. Men detta är inte det samma som att försanthålla en proposition – och det kan inte gärna vara ”omedelbart evidenti i kraft av påståendets mening”.

Å andra sidan, om man kan välja att tro att 0 är ett naturligt tal, så kan man också ge *pragmatiska skäl* för (eller emot) att tro detta. Själv har jag inget emot sådana pragmatiska skäl, men Prawitz hävdar uttryckligen att pragmatiska skäl inte har något med omdömesakter att göra.²⁶

6. SJÄLVKLARHETER OCH EXTERNALISM

Låt oss nu återgå till Prawitz’ uppfattning att vissa åsikter är ”omedelbart evidenti i kraft av påståendets mening”.

När det gällde observationer hävdade jag att ens tro att det regnar kan vara *berättigad*, även om man inte har några goda grunder för den. Vad som krävs är egentligen bara att man har lärt sig ett språk, samt att man är utsatt för vissa sensoriska stimuli. Kunde man inte då också säga att det i vissa fall inte krävs något annat än att man har lärt sig ett språk? Särskilda stimuli behövs förstås vid observationer, men inte annars. Att $1 + 1 = 2$ och att alla ungar är ogifta har man väl t.ex. lärt sig om man har lärt sig svenska. Man har också lärt sig sådant som att hundar är en sorts djur, att alla människor är dödliga, att det man tror kan vara fel och att lycka är bättre än olycka. När man tror sådant – som ett resultat av en normal och någorlunda tillförlitlig inlärningsprocess – så kan nog ens tro sägas vara berättigad i en kunskapsteoretiskt relevant betydelse, även om man inte kan ange några goda grunder för att det man tror är sant.

Men inte nog med det. Om man kan lära sig tro på vissa sanningar, när man lär sig ett språk, så kan man nog också på ett ganska likartat sätt lära sig en del andra sanningar, som i mindre grad har karaktären av språkliga självklarheter. Vad som krävs är att man utsätts för påverkan från någon lämplig auktoritet och kanske dessutom att denna påverkan förstärks,

²⁵ Se Bergström, ss. 7–8 och 13.

²⁶ Se Prawitz, ss. 6–7.

och inte motverkas, av andra liknande auktoriteter. Det är svårt att se att det skulle finnas någon skarp gräns mellan ren språkinläring och annan inläring. Har man lärt sig något om människor eller om meningen hos ordet ”människor”, när man lär sig att människor är dödliga? Har man lärt sig något om ordet ”Stockholm” eller om staden Stockholm, när man lär sig att Stockholm ligger vid Mälarens utlopp i Saltsjön?

Det är klart att en hel del av det man lär sig kan vara fel. Men när det gäller förhållandevis enkla saker – av den typ som här har exemplifierats – är det väl rimligt att tro att det mesta är sant. (Detta är en empirisk hypotes, som borde kunna testas.) Men då borde vi också kunna säga att när en persons åsikt är av detta enklare slag och dessutom resultatet av en kvalificerad inlärningsprocess,²⁷ så är åsikten berättigad (även om personen inte kan ange, och kanske inte heller har, någon särskild grund för den). Detta är alltså en form av externalism.

En del av de fall där Prawitz tänker sig att vi har att göra med ”yttersta grunder”, som består i att något är ”omedelbart evident i kraft av påståendets mening” skulle då kunna tänkas vara fall där en persons åsikt är berättigad på detta externalistiska sätt. Men man måste då komma ihåg att en åsikt kan vara berättigad även om den är felaktig eller omstridd. Så tänker man sig i allmänhet i kunskapsteoretiska sammanhang. Prawitz exempel att $\circ$ är ett naturligt tal kunde vara ett exempel på detta. Många skolelever får säkert lära sig att $\circ$ är ett naturligt tal och den åsikt de därmed kommer att godta kan nog också anses vara berättigad. Men det visar inte att den är sann och ännu mindre att den är omedelbart evident. Det utesluter inte heller att den motsatta åsikten kan vara berättigad (hos andra personer).

7. KORREKTA SLUTLEDNINGAR

Låt oss nu återgå till de fall där det att personen X på goda grunder anser p vara sann är en god grund för X att anse en *annan* proposition, q , vara sann. Här måste då vissa relationer råda mellan X , p och q . Prawitz begränsar sig till att diskutera det fall där q :s sanning är en logisk följd av p :s sanning. (För enkelhets skull ska jag ibland uttrycka det så att p logiskt implicerar q .) Men X måste också på något sätt vara medveten om detta. Hur då?

Det räcker inte att X tror att p logiskt implicerar q . Men det kan å andra sidan inte krävas så mycket som att X på goda grunder tror att p logiskt implicerar q , ty det skulle enligt Prawitz leda till en regress.²⁸ Man måste alltså hitta något tredje alternativ däremellan. Men vad?

²⁷ En inlärningsprocess kunde sägas vara ”kvalificerad”, när den har vissa egenskaper som gör att den i de allra flesta fall ger upphov till sanna åsikter.

²⁸ Prawitz, ss. 12–13.

Prawitz föreslår att det som ska krävas är (1) att X ”faktiskt sluter sig” från p :s sanning till q :s sanning, samt (2) att denna slutledning är logiskt giltig.²⁹ Jag vet inte om Prawitz menar att villkoret (2) är något annat än det vi redan har förutsatt, nämligen (3) att q :s sanning är en logisk följd av p :s sanning. Men i alla händelser anser han att X måste utföra en viss *handling*, en slutledningsakt, för att på goda grunder kunna anse slutsatsen vara sann.

Men jag tycker det är svårt att se att (1) verkligen innebär något väsentligt mer än att X tror att p logiskt implicerar q (eller att premissen logiskt implicerar slutsatsen i varje enklare slutledning i ett kedjeslut från p till q ³⁰) – vilket ju var ett för svagt krav. Är det egentligen någon klar skillnad mellan en slutledningsakt och en omdömesakt (som rör ett fall av logisk följd)? I ingetdera fallet är det ju fråga om något yttre beteende, utan handlingen utförs så att säga i huvudet på X . Och det är väl inte heller så att en slutledningsakt, till skillnad från en omdömesakt, på något sätt ”skapar” det logiska förhållande som omdömet gäller. Logiska förhållanden är väl objektiva, inte relativa till någon sorts mänskliga insatser.

Villkor (1) tycks alltså inte tillföra något utöver det att X tror att följdförhållandet föreligger. Och även om det skulle tillföra något nytt, så kan det inte gärna vara så mycket att (1) innefattar (2). Ty i så fall skulle ju inte (2) behöva nämnas. Dessutom är det väl mycket rimligt att säga att (1) inte innefattar (2). Ty många av våra slutledningsakter är antagligen inkorrekta eller logiskt ogiltiga.³¹ Jag har för mig att psykologiska undersökningar faktiskt har visat detta. Men då borde det väl också kunna vara så i vissa fall, att en persons slutledningsakt är ”inkorrekt” eller intellektuell undermålig, trots att slutsatsens sanning faktiskt är en logisk följd av premissernas sanning.³² Och i så fall verkar det konstigt att säga att personen har goda grunder att tro på slutsatsens sanning.

²⁹ Prawitz, s. 14.

³⁰ Man kan ju säga att den aktivitet som krävs för att dela upp slutledningen från p till q i en serie av enklare slutledningar är något som går utöver det att tro att dessa slutledningar är logiskt giltiga. Men denna aktivitet är väl inte nödvändig hos varje person som har goda grunder för sin tro att q är sann. Det borde räcka att man följer ett bevis som någon annan har konstruerat och för varje steg tror att det är logiskt giltigt. Att ”inse” att ett steg är logiskt giltigt innebär knappast någon extra aktivitet. Det skulle dock kunna innebära att steget också är logiskt giltigt. Men här kan vi göra samma distinktion som i fråga om observationer (i avsnitt 3 ovan): insikt kan, liksom observation, implicera sanning, men det behöver inte implicera sanning.

³¹ Med detta menar jag att slutledningsakterna har vissa brister som består i eller leder till att personen som utför dem tror att slutsatsens sanning är en logisk följd av premissernas sanning, trots att detta inte är sant.

³² Förutsatt alltså att slutledningsakten är något *mer* än att bara tro att slutsatsens sanning är en logisk följd av premissernas sanning.

Avslutningsvis hävdar Prawitz att giltigheten hos en slutledning grundar sig på språklig mening hos de ingående satserna, under förutsättning att ”innebörden hos dem är givna i form av vad som räknas som omedelbar evidens för sanningen hos motsvarande propositioner”.³³ Han går i detta sammanhang inte närmare in på vad det innebär, men jag skulle ändå vilja påpeka att det här tycks finnas ett problem, som liknar det jag tidigare tagit upp i samband med mening som grund (mot slutet av avsnitt 4 ovan). Ty premisser och slutsats i det Prawitz betraktar som en slutledning är ju propositioner, inte språkliga satser. I allmänhet måste vi visserligen använda språkliga satser för att beteckna eller identifiera dessa propositioner och om vi missförstår satserna, så vet vi kanske inte vilka propositioner som åsyftas, men att slutledningen från p till q är logiskt giltig måste rimligen bero på vilka dessa propositioner är, inte på de språkliga uttryck som eventuellt kan användas för att identifiera dem eller på dessa uttrycks mening.³⁴

Om logisk giltighet skulle vara beroende av språklig mening, så verkar det dessutom som att logisk giltighet blir beroende av empirisk evidens – dvs. den empiriska evidens som krävs för att underbygga empiriska teorier om vilken mening språkliga uttryck har – eller, om det aktuella språket är konstruerat snarare än naturligt, av stipulationer. Men är det verkligen rimligt att logisk giltighet ska vara beroende av sådana utomlogiska faktorer?

8. GODA GRUNDER FÖR LOGISKA OMDÖMEN

Låt oss återgå till frågan om vad som ska krävas för att en välgrundad tro på premissernas sanning (i en slutledning) ska vara en god grund för en person att tro på slutsatsens sanning. Prawitz gör här en distinktion som jag har svårt att begripa. Han skiljer mellan (a) att personen har en ”explicit insikt” om att slutledningen är giltig, och (b) att personen har goda grunder för att tro att slutledningen är giltig. Han skriver:

Mitt förslag är [...] att personen sluter sig till slutsatsens sanning från premissernas sanning. [...] Man skulle kunna lägga till att personen ska inse att slutledningen är giltig, om man med det avser någon form av implicit insikt; att kräva explicit insikt skulle vara att förutsätta kännedom om logisk teori, vilket inte vore rimligt. Att i stället kräva att personen har goda grunder för att tro på slutledningens giltighet skulle ge upphov till en oändlig regress av den typ som Lewis Carroll beskriver i sin version av Akilles och sköldpaddan.³⁵

³³ Prawitz, s. 14.

³⁴ Och att varje proposition är en logisk konsekvens av sig själv tycks vi kunna veta utan att veta något om vilka språkliga satser som används för att uttrycka dem – och dessutom utan att veta vad det svenska uttrycket ”logisk konsekvens” betyder.

³⁵ Prawitz, s. 14.

Detta tycks innebära att personen, oavsett om han eller hon har kännedom om logisk teori, inte *kan* ha goda grunder för att tro att slutledningen är giltig (trots att den är det) – men att personen ändå kan explicit inse att den är giltig (om personen har kännedom om logisk teori). Jag begriper inte riktigt detta.

Den explicita insikten måste väl innebära något mer än att personen sanningsenligt *tror* att slutledningen är giltig och samtidigt råkar ha kännedom om logisk teori. Man kunde tycka att det borde innebära att personen, med hjälp av sin kännedom om logisk teori, har goda grunder för sin tro? Å andra sidan, om Carrolls paradox förhindrar detta, så verkar det inte hjälpa med en aldrig så god kännedom om logisk teori.

Carrolls paradox brukar anses visa att man måste skilja mellan premiser och slutledningsregler. Ibland antas den också visa att man behöver ha ytterligare regler för hur slutledningsregler ska tolkas. Och att man sedan behöver regler för hur tolkningsreglerna ska tolkas, osv., osv. Men i verkligheten behöver vi ju inte sådana oändliga hierarkier av regler.³⁶

³⁶Folk lyckas ju t.ex. spela schack, utan att råka in i någon oändlig regress och vi gör ju ibland logiska omdömen som är korrekta. Som Douglas R. Hofstadter uttrycker saken: "our brains run without being told how to run", *Gödel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid*, Penguin Books 1980, s. 170. – Själv är jag för övrigt inte övertygad om att Carrolls paradox alls utgör något problem. Enkelt uttryckt går den ut på att sköldpaddan hävdar att han kan acceptera premisserna i en enkel slutledning av modus ponens-typ utan att acceptera slutsatsen, och att Akilles då inte kan tvinga honom att acceptera slutsatsen. Vi kan utgå från att det inte spelar roll vad sköldpaddan uttryckligen *säger*; kanske skulle Akilles genom tortyr kunna tvinga sköldpaddan att uttala orden "Jag accepterar slutsatsen", men det har inte med saken att göra. Frågan är inte vad sköldpaddan säger, utan vad han tror. Men har vi då verkligen någon anledning att gå med på att sköldpaddan kan försanthålla premisserna p och $p \rightarrow q$, utan att försanthålla slutsatsen q ? Jag tycker inte det. Vi kan här tillämpa den så kallade "välvillighetsprincipen" (*Principle of Charity*), som utesluter denna hypotes till förmån för andra antaganden (som t.ex. att sköldpaddan menar "eller" när han säger "om, så", eller att han menar "säger" när han säger "accepterar", etc.). Är det ens "förenligt med naturlagarna" att en person försanthåller p och $p \rightarrow q$ utan att försanthålla q ? Sköldpaddan tycks försätta det – även om han bara hänvisar till vad personer *säger* – men jag tvivlar; och problemet tycks försvinna om sköldpaddans position är omöjlig. Men anta ändå att den är möjlig. Anta att sköldpaddan *kan* godta premisserna utan att godta slutsatsen. Kan man då tvinga honom att godta slutsatsen (eller förkasta någon av premisserna)? Nej, enligt vårt antagande kan han fortsätta att tro det han tror. Kan man från vad som antagits om situationen härleda att sköldpaddan i någon normativ mening "måste" godta slutsatsen (eller förkasta någon av premisserna)? Nej, fakta har inga normativa implikationer. Notera för övrigt att enligt Prawitz uppfattning kan man inte ha något skäl att ändra åsikt, ty åsikter

Kanske kunde man säga att vi lyckas undvika den hotande oändliga regressen genom vi har uppfostrats i ett visst sätt att tolka regler samtidigt som vi är genetiskt programmerade att vara mottagliga för denna typ av uppfostran. Då skulle man kanske också kunna säga att våra logiska omdömen – t.ex. om att en viss proposition logiskt implicerar en annan – är *berättigade* om vi har den rätta uppfostran och den nödvändiga genetiska konstitutionen. Detta skulle då vara analogt med vad jag skisserade som ett externalistiskt berättigande av observationer i avsnitt 3 ovan. Det är inte detsamma som att vi skulle ha goda grunder för våra logiska omdömen. Och det skulle inte heller vara detsamma som att vi hade ”explicit insikt” om vissa slutledningars giltighet, eftersom våra logiska omdömen kan vara berättigade trots att vi saknar kännedom om logisk teori. Men det skulle alltså på detta sätt kunna finnas ett externalistiskt tredje alternativ mellan (a) och (b).

Men såvitt jag förstår skulle denna lösning inte stämma så bra överens med Prawitz tanke att giltigheten hos en slutledning måste baseras ”på meningen hos de ingående satserna”, ty Carrolls paradox – som han accepterar – kan väl just sägas leda till tvivel på att enkla introduktions- och eliminationsregler, som eventuellt skulle kunna fixera meningen hos logiska konstanter, kan tillämpas utan att man har regler för hur de tillämpas, osv. i oändlighet. Då vore det enligt min mening rimligare att släppa talet om ”meningen hos de ingående satserna” och i stället ta fasta på möjligheten av externalistiskt berättigande av logiska omdömen. Och kanske är det också så man helst bör förstå Prawitz artikel.

är ofrivilliga och kan inte normeras (se Prawitz, s. 6–8). Och hur som helst är det alldeles poänglöst att försöka ändra situationen genom att lägga till ytterligare premisser, så någon oändlig regress får man inte.